

УДК 78.072Грица(=16)

В. Г. Чуркіна

ЕТНОМУЗИКОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРІОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ СОФІЇ ГРИЦИ: ЇХ УТІЛЕННЯ В СЛОВ'ЯНСЬКОМУ СВІТІ

У статті йдеться про життя і багатогранну діяльність фольклориста-слависта С. Грици. Розглянуто її етномузикологічні й історіософські погляди. Відзначено вагомість монографічних видань, присвячених аналізу специфіки українського фольклору в контексті «олюднення» соціокультурного простору. Підкреслено видатну роль С. Грици у творчому й науковому забезпеченні цього нерозривного процесу.

Ключові слова: культура, епос, фольклор, слов'янський світ, етномузикологія, історіософія.

В статье речь идет о жизни и многогранной деятельности фольклориста-слависта С. Грицы. Анализируются ее этномузикологические и историософские взгляды. Отмечена значимость монографических изданий, посвященных анализу специфики украинского фольклора в контексте «очеловечивания» социокультурного пространства. Подчеркнута выдающаяся роль С. Грицы в творческом и научном обеспечении этого неразрывного процесса.

Ключевые слова: культура, эпос, фольклор, славянский мир, этномузикология, историософия.

The article is devoted to life and multifaceted activity of folklorist-slavist S. Grytsa. Ethnomusicological and philosophical views, their implementation in the Slavic world are considered. The importance of monographs devoted to the analysis of the specific Ukrainian folklore in the context of «humanizing» social and cultural space is noted. The prominent role of S. Grytsa in the creative and scientific support of the indissoluble process is highlighted.

Keywords: culture, epic, folklore, Slavic world, ethnomusicology, philosophy of history.

Невтомна, самовіддана праця Софії Йосипівни Грици – фольклориста, етномузикознавця, професора, доктора мистецтвознавства, автора понад трьох сотень опублікованих праць – є вагомим внеском у слов'янську та європейську культуру. Софія Йосипівна свою багатогранну творчу діяльність присвятила Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Її доля пов'язана із цією провідною науковою установою, з відділом мистецтвознавства та народної творчості, відділом етномузикології.

Відомій в Україні та поза її межами, їй вдалося поєднати пошукову роботу з творчою діяльністю, визначити перспективні напрями досліджень у фольклористично-музикознавчій та філософсько-історіографічній, культурологічній сферах.

Як фольклорист-славист вона захистила дисертаційне дослідження «Музично-фольклористична діяльність Філарета Колесси» (К., 1962). На його основі вийшла монографія «Філарет Михайлович Колесса» (К., 1962). Виступаючи членом редколегій наукових видань, С. Грица підготувала до видання три томи спадщини академіка Ф. Колесси.

У 1965–1976 роках Софія Йосипівна співпрацювала з бібліографічним виданням «Musikethnologische Jahresbibliographie Europas» («Музикоетнологічна річна бібліографія Європи»), яке виходило в Братиславі, аналізуючи бібліографію з українського фольклору, наголошуючи на функціонуванні «українських фольклорних творів у світовому контексті».

Важливе місце займає також історико-порівняльне вивчення фольклору, літератури та музичного мистецтва. Унікальним є поєднання музикознавчо-фольклористичної діяльності з педагогічною та експедиційною практиками. Музикознавець і етнолог-фольклорист С. Грица досліджувала побутування музичного фольклору в різних регіонах України, здійснила ґрунтовний аналіз національного епосу, простежуючи функ-

ціонування народної музики в певних соціально-історичних умовах. За її участі було проведено численні наукові експедиції, зокрема понад 20 експедицій у Карпати і на Закарпаття, Полісся, Волинь, Полтавщину, Поділля, Буковину, де зафіксовано унікальні фольклорні матеріали, значна частина яких увійшла до багатотомного видання серії «Українська народна творчість», і яка сьогодні збагачує наукову основу вітчизняних фольклористичних праць.

Збирання, упорядкування та вивчення фольклору стало метою її життя.

У зв'язку з піднесенням збиральницько-пісенної діяльності й теоретико-методологічним осмисленням народної творчості 1970–1990 роки стали якісно новим етапом розвитку вітчизняної фольклористики. Із здобуттям незалежності Україна відчула гостру потребу в реформуванні в галузі культури, мистецтва, науки, у переосмисленні значущості вітчизняної спадщини. В умовах глобалізації актуалізуються процеси «діалогу культур», тому актуальності набувають гуманітарні дисципліни – культурологічні, історичні, фольклористичні, правові, естетичні тощо, а також досвід і ціннісні орієнтації особистості, мораль. Соціальний зміст духовних потреб людини зумовлений специфікою відповідних їм духовних діяльностей. Таку діяльність можуть здійснювати ті особистості, які безпосередньо займаються художньо-естетичною практикою. Наприкінці ХХ ст. культурно-історіографічні та філософсько-етнографічні інтереси С. Грици формувалися під впливом процесу відродження народознавчих досліджень та популяризації народної творчості.

У творчій діяльності С. Грици можна виокремити такі напрями: збирання народнопісенного матеріалу та його розшифровка; дослідження теоретичних питань; розробка науково-методичних етномузикознавчих, фольклористичних, історіософських, культурологічних питань.

Дослідниця пропагує автентичний фольклор на радіо в програмах «З народних джерел», «Золоті ключі», «Дзвонкова криниця».

С. Грица відзначає, що особистість є системоутворюючим елементом у сфері культури та мистецтва; що існує міждисциплінарна задача дослідження традиційної та сучасної соціокультурної практики з позиції багатоплановості її антропокультурних засад, багатоманіття і взаємопроникнення породжуваних нею реальностей та змістів. Такий підхід дозволяє переосмислити в теоретичній площині антропологічну міру інноваційних змін у сфері традиційної культури, зокрема фольклору, і сфері мистецтва.

Проведені змістовні історико-культурологічні дослідження специфіки українського фольклору в контексті «олюднення» соціокультурного простору зумовили аналіз поетики дум, тобто особливих синтаксичних конструкцій, а також розгляд парадигми пісенного фольклору в його просторово-часовій детермінації. Спираючись на концепцію Ф. Колесси, подано систематику пісенних форм фольклору [1]. Дослідниця вважає, що «мелос дум формувався на інтонаціях, рецитаціях не тільки голосінь, а й на речитативах давньоруської епіки» [2]; доводить необхідність комплексних досліджень культури кобзарства [4].

Дослідження закономірностей розвитку епосу дозволяє автору описати та зрозуміти принципи сучасних соціокультурних змістів, а також методологічних основ формування сучасної особистості. Подібний аналіз уможливорює розгляд динамічних процесів, що відбуваються всередині системи, за рахунок варіювання, оновлення її стабільних елементів на рівні сюжетів, мотивів, формул без права відходу від регламентованих національною традицією епічних норм. Ця концепція викладена в монографії «Трансмісія фольклорної традиції» (К., 2002). С. Грица обґрунтовує термін «модус мислення» – систему понять, створених етнічним середовищем [9, с. 3].

Упродовж багатьох років науковець гідно представляє українську науку на міжнародних форумах; була активним доповідачем на Міжнародних з'їздах славістів, долучившись до розробки теоретичних проблем порівняльного слов'язознавства (IV – Москва, 1958; VI – Прага, 1968; VII – Варшава, 1973; X – Софія, 1988; XI – Братислава, 1993; XII – Краків, 1998; XIII – Любляна, 2003), аналізуючи динаміку суспільно-політичних і культурних трансформацій у слов'янських країнах, відзначаючи впливи глобальних і регіональних викликів на соціокультурне середовище та фольклор. Порушені питання мають велике значення в контексті розвитку міжнародних наукових зв'язків вітчизняної соціогуманітарної науки, забезпечення її успішної інтеграції у світовий дослідницький простір [13, с. 149].

Отже, головні ідеї праць С. Грици актуалізуються і розвиваються в сучасних українських науках – етнофольклористиці й етномузикознавстві. Дослідницею опрацьовано український пісенний епос як окрему родову категорію із застосуванням цілого комплексу знань – історичних, соціологічних, музично-фольклористичних. Вона послідовно розглядає такі сторони української епіки, як зв'язок з історією та зумовлені цим особливості мелосу (його близькість до мовлення, що виявляється в особливій ролі ритмо-синтаксичної основи, на якій тримається його композиція); історичний та соціологічний аналіз епічного середовища (що зумовило жанрові й територіальні відмінності всередині епосу як родової категорії); розглядає строфічну (балади, співанки-хроніки, історичні пісні), а також астрофічну епіку (українські думи). Наголошено, що традиція – це насамперед основа, без якої та поза якою творчість неможлива; у ширшому контексті – це вияв безперечної вічності буття та її домінування над мінливістю часу (таке ставлення до традиції – це спроба досягнення справжніх духовних пріоритетів). Це дозволило дійти висновку, що наукове видан-

ня епосу – осердя культури народів – відповідальне завдання державного значення. В епосі зафіксована система духовних цінностей, культурних змістів, моделей культурної самоідентифікації та самореалізації особистості.

Праці С. Грици, у яких проаналізовано питання музикознавства, стали методологічною основою кобзарознавчих праць та дисертаційних досліджень [3; 6; 7; 8; 9; 11; 12; 14]. За її участі та редакції підготовлено ряд монографічних видань, що отримали схвальну оцінку і визнання не тільки у вітчизняних, але й у наукових колах слов'янських країн.

Аналізуючи жанр дум у складній системі міжетнічного діалогу, С. Грица підкреслює його особливе місце у світовій культурі. У праці «Українські народні думи» (К., 2007) відзначено, що епічні твори, які виконували мандрівні музиканти, створювалися протягом століть і сприяли формуванню свідомості й ідейності. Це засвідчують її наукові інтерпретації виконавської діяльності та співогри кобзарів харківської традиції (Г. Гончаренка, С. Пасюги, І. Кучеренка, П. Древченка) і лірників (І. Скубія, С. Говтваня, А. Скоби). Наголошено, що національно свідому особистість із почуттям власної гідності, з високими моральними якостями можна виховати тільки завдяки правильно організованій системі вивчення національних ідеалів, традицій, звичаїв. Це відзначено С. Грицею на основі ґрунтовного аналізу 19 сюжетів дум, що виконували епічні співці-представники Полтавської та Харківської губерній [14, с. 188–230].

У сучасній соціокультурній ситуації все більшого значення набуває цінність розвитку особистості, підвищення її рівня знань. Зміни, що відбуваються у світі, у сфері освіти висувають завдання щодо формування ключових компетентностей, соціалізації, акультурації та звернення до національних надбань. Виступаючи на республіканських і міжвузівських конференціях, С. Грица неодноразово піднімала питання про шляхи

вдосконалення викладання фольклору, етномузикології, культурології та музично-теоретичних дисциплін. Один з найважливіших педагогічних принципів дослідниці полягає в органічному поєднанні науково-теоретичної, фольклористичної та педагогічної діяльності, у запровадженні результатів власних наукових досліджень у музично-педагогічну практику. Ураховуючи, що брак якісної науково-методичної літератури й сьогодні є головною проблемою в навчальному процесі, доробок ученої в цій галузі становить вагомий внесок у сучасну музичну педагогіку та фольклористику.

Таким чином, на початку ХХІ ст. наукові етномузикологічні та історико-філософські знання вийшли на новий, якісний рівень і дозволили С. Гриці сформувати концепцію про інтегральну частину культури – національний епос, який є синтезом багатоголікового мисленнєвого та історико-суспільного досвіду народу, бо сягає родових відносин і сконцентрований навколо наскрізної субстанціональної ідеї державотворення.

Індустрія ідей, як в освіті, так і в культурі, мистецтві, науці, завжди слугувала початком діяльності людини. Спираючись на внутрішні мотиви і мисленнєвий початок, освіта ще довго буде рухатися шляхом техноцивілізаційної свідомості. С. Грица наголошує на створенні цілісної картини світорозуміння, що дозволить усвідомити належність до єдиного людського суспільства, транслуючого з покоління до покоління духовні, культурні, моральні цінності в їх національному та загальнолюдському розумінні.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Грица С.* Видатний дослідник фольклору слов'янщини (Філарет Колесса) [Текст] / С. Грица // Народна творчість та етнографія. – 1971. – № 4. – С. 46–58.

2. *Грица С.* Видатний учений-фольклорист [Текст] / С. Й. Грица // Музика. – 1980. – № 1. – С. 28–29.
3. *Грица С.* Кобзарська та лірницька традиції Полісся [Електронний ресурс] / С. Грица. – Режим доступу : <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=782>.
4. *Грица С. И.* Музыкально-фольклористическая деятельность Ф. М. Колессы : [Текст] / С. Й. Грица ; [відп. ред. І. П. Березовський, А. М. Муха; ред. В. Ю. Клембетова та ін.]. – К., 1981. – 48 с.
5. *Грица С. И.* Мелос української народної епіки [Текст] : автореф. дис. ... д-ра искусствовед. : 17.00.02 / С. И. Грица. – К., 1981. – 48 с.
6. *Грица С. Й.* Мелос української народної епіки [Текст] / Софія Йосипівна Грица ; АН УРСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. – К. : Наукова думка, 1979. – 248 с.
7. *Грица С.* Псалми в репертуарі кобзаря (до 95-річчя від дня народження Г. Ткаченка) [Текст] / С. Грица // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 4. – С. 42–43.
8. *Грица С. Й.* Становлення і розвиток наукової думки про народну творчість [Текст] / С. Й. Грица // Українська художня культура / [за ред. І. Ф. Ляшенка]. – К. : Либідь, 1996. – С. 32–52.
9. *Грица С. Й.* Фольклор у просторі та часі [Текст] / С. Й. Грица. – Тернопіль : Астон. – 2000. – 228 с.
10. *Грица С. Й.* Час і простір у фольклорі, його стратифікація у зв'язку з етнографічним регіонуванням України [Текст] / С. Й. Грица // Українська художня культура / [за ред. І. Ф. Ляшенка]. – К. : Либідь, 1996. – С. 148–170.
11. *Грушевська К.* Українські народні думи : [у 2 т.]. [Текст] – Т. 1. Тексти № 1–13 / відп. за вип. Г. Скрипник ; НАН України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2004. – [Перевид з вид. 1927 р.]. – 176 с. ; іл.
12. *Грушевська К.* Українські народні думи : [у 2 т.]. [Текст] – Т. 2. Тексти № 14–33 / відп. за вип. Г. Скрипник ; НАН України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2004. – [Перевид з вид. 1931 р.]. – 304 с. ; іл.
13. Мистецтвознавство, фольклористика та етнологія слов'янських народів: XIII Міжнародний з'їзд славістів (Любляна, Словенія) / НАН України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, Український комітет славістів. – К., 2003. – С. 149–195.
14. Українські народні думи [Текст] / вступ. ст. і комент. С. Грици [ред. кол. Г. Скрипник (голова), С. Грица, А. Іваницький, М. Дмитренко, Г. Довженко, Л. Єфремова, О. Шевчук]. – К., 2007. – 824 с., іл. 16 с.

SUMMARY

The article is devoted to life and multifaceted activity of folklorist-slavist S. Hrytsa. The creative achievements and numerous scientific publications that infect a wide range of research and accumulated amount of scientific material are discovered.

The aim of S. Hrytsa activity was the preservation, rehabilitation, and restoration of Ukrainian national folklore by attaching Slavic scholars, art scientists, ethnomusicians. The prominent role of S. Hrytsa in the creative and scientific support of the indissoluble process is highlighted. She takes part in conferences and congresses, attracting public attention to preserve national identity, spiritual heritage and values in times of total globalization and consumerism in life.

Folklorists-slavists represent structural and typological school in Ukrainian national musicology. Analyzing *dumy* in a complex system of inter-ethnic dialogue, S. Hrytsa emphasizes their special place in world culture. Her work became the methodological basis of traditional singers (kobzars and lirnyks) works and PhD works. The author is convinced that S. Hrytsa in her writings explores very important for folklore studies, Slavonic studies, art history, ethnomusicology, cultural studies without solving which can flourish today. Ethnomusicological and historiosophical views of the scientist are considered. The importance of monographs devoted to the analysis of the specific Ukrainian folklore in the context of «humanizing» social and cultural space is noted.

The author believes that the scientist is one of the leading musicologists in Slavic modern Ukraine and developer of ethnomusicology science.

The ethnomusicology and historiosophical views of scientist are analyzed. The importance of monographs devoted to analyzing the specifics of Ukrainian folklore in the context of «humanization» of cultural space is noted.

The author is sure that achievements of the scientist are regarded by the scientific world, which assumes her as one of the remarkable musicologists in Slavic modern Ukraine, developer of ethnomusicology science.

Keywords: culture, epic, folklore, Slavic world, ethnomusicology, historiosophical.